

Глава I

РЕОРГАНИЗАЦИЈА, ВОЈНО-ПОЛИТИЧКЕ ПРИПРЕМЕ И УЧЕШЋЕ 15. УДАРНОГ КОРПУСА У ЧИШЋЕЊУ ТЕРЕНА ОД ОДМЕТНУТИХ БАЛИСТА И ЧЕТНИКА

Са ослобођењем Македоније нису престали војни напори македонског народа и народности у Македонији. Упоредо са мерама консолидовања народне власти и организовања целокупног друштвеног, политичког и економског живота, предузимане су мере у вези са реорганизовањем попуном и обезбеђењем јединица 15. корпуса оружјем и другим ратним потребама. Требало је припремити корпус у организацијско-формацијском смислу таквим борачким и старешинским кадром који ће бити у стању да ратује и у нешто друкчијим тактичко-оперативним и земљишним условима (равница, фронталне борбе и др.).

Захваљујући бризи заједнице, као и самопрегору, пожртвовању и одговорном односу према задацима целокупног борачког и старешинског састава, успешно су савладане све тешкоће и остварени циљеви у вези са припремом корпуса за нове задатке. У томе је велику улогу имао идеолошко-политички рад у јединицама, у коме су предњачили чланови КПЈ и СКОЈ-а.

РЕОРГАНИЗОВАЊЕ И ПОПУНА 15. КОРПУСА И ВОЈНО-ПОЛИТИЧКЕ ПРИПРЕМЕ БОРАЦА И СТАРЕШИНА

Након ослобођења Македоније, у духу директиве Врховног штаба НОВ и ПОЈ, Главни штаб Македоније издао је 6. децембра 1944. наредбу о реорганизовању јединица НОВ Македоније. Расформирани су штабови 16. и Брегалничко-струмичког корпуса, 51. и Кумановске дивизије, и реорганизован је 15. корпус, који је тада добио назив

ударни. Предвиђено је да овај корпус учествује у завршним операцијама за ослобођење *земље*.

Овом реорганизацијом расформиране су и неке бригаде. Људство расформиране 15. македонске бригаде ушло је у састав 7. македонске бригаде и 2. македонске ударне бригаде и у друге јединице 15. ударног корпуса; људство 18. македонске бригаде ушло је у састав 3. ударне, а 19. македонске бригаде у састав 2. и 14. ударне омладинске бригаде »Дмитар Влахов«; од људства 5, 10. и 13. македонске бригаде и од по једног батаљона 20. и 21. бригаде формирана је 8. дивизија КНОЈ-а. Тако су после извршене реорганизације у Македонији постојале следеће јединице: 15. ударни корпус (са 42. и 48. ударном дивизијом), 41, 49, 50. дивизија и 8. дивизија КНОЈ-а, затим три команде области, команде подручја и места и друге јединице и установе.²⁹⁶ ®

Да би се јединице попуниле до пуног формацијског еаства, према формацији достављеној од Врховног штаба, Главни штаб Македоније је, као што је изнето, 8. децембра наредио да се изврши мобилизација људства од 18 до 30 година старости. Ова наредба је врло брзо спроведена у живот, а *међу* мобилисаним био је већи број омладинаца који није служио војску. Због тога су организовани центри у којима су се војнички и политички ови младићи припремали за укључивање у састав 15. корпуса или других јединица. Један такав центар био је организован при штабу 48. дивизије у Тетову, који је обухватио око 1.600 нових бораца, претежно младих.

Дивизијски комитети организација КП у корпусу у том периоду су на састанцима закључили да нико не сме бити отпуштен из јединица без уверења лекарске комисије и без наредбе виших команди и да сви секретари ћелија КПЈ и скојевских организација одрже састанке и чланству објасне значај одласка македонских јединица на фронт ради учешћа у операцијама за коначно ослобођење *земље*. Овај задатак је извршен у другој декади децембра 1944. године. И комунисти и скојевци су са одушевљењем примили вест о одласку македонских јединица на Сремски фронт. У вези с тим у бригадама су одржани митинзи и свечани састанци, на којима се објашњавао значај одласка македонских јединица у Срем и њиховог учешћа у

296) Архив ВИИ, к. 1362, док. 32/2 и 38/2; к. 1373, док. 18/1; к. 232, док. 15/2.

завршним операцијама заједно са јединицама осталих народа Југоелавије.²⁹⁷

Нешто касније (7. јануара 1945) била је преименована 4. албанска (шиптарска) бригада у 7. албанску ударну бригаду, која је према формацији попуњена Албанцима из састава партизанских јединица из рејона Прешева и Бујановца. У том периоду целокупни борачки и старешински кадар ове бригаде сачињавали су Албанци. Поред тога, Албанаца је било и у осталим јединицама 15. корпуса.²⁹⁸®

Ако се анализира састав јединица, може се рећи да је 15. корпус био у правом смислу речи корпус братства и јединства. У њему су били заступљени највише Македонци, затим Албанци, Турци, Муслимани, Власи, Роми и припадници других народности и етничких група Македоније. Командни и старешински кадар углавном су сачињавали Македонци, у 7. албанској бригади Албанци, а биле су заступљене и старешине других народа и народности Југославије. Није било града, а готово ни села у Македонији из којих није било бораца у саставу корпуса.

Иако је Македонија била ослобођена, јединице 15. корпуса нису имале ни једног дана одмора. Биле су ангажоване у акцијама за разбијање и уништавање остатака најокорелијих балиста и четника Драже Михаиловића на територији западне Македоније, Скопске црне горе и на Косову. Отуда се и реорганизовање корпуса одвијало истовремено са ангажовањем њених јединица у овим акцијама.

Борачки и старешински састав, васпитаван у току четворогодишњег рата и револуције, да се еамо у заједничкој борби са другим народима Југославије може извојевати национална и социјална слобода, изразио је своју приврженост братству и јединству и у овом случају. Македонски народ и народности, као и њихови синови у македонској војсци, били су свесни да је њихова слобода најуже повезана са слободом осталих народа и народности Југославије и да би свака друга алтернатива значила ново ropство и неравноправност. Они су у Комунистичкој партији Југославије видели гаранта своје националне слободе и равноправности, како је то било зацртано и у програмској платформи КПЈ.

297) Архив ВИИ, к. 232, д. 7/2 и 8/2; к. 1362, док. 34/2,35/2. Ристо Стојановски, наведена књига, стр. 171 - 174.

298) Архив ВИИ, к. 237, док. 1/1.

Због тога је учешће у завршним операцијама за ослобођење Југославије евакуисани борац схватио као част и поверење. То потврђују и многобројни захтеви појединих бораца, а и комплетних јединица да буду укључени у састав корпуса. Борци и старешине нескривено су желели да избор падне на њихову јединицу. Такво расположење је владало у свим јединицама, па је и разумљиво пријављивање великог броја добровољаца за Сремски фронт.

Пре реорганизовања 15. корпуса, штаб 48. ударне дивизије, дознавши да ће македонске јединице учествовати у завршним операцијама за ослобођење земље, упутио је 30. новембра писмо Главном штабу Македоније следеће садржине:

»У вези са слањем наше војске на фронт у Немачкој (тада је постојала парола: »Напред за Берлин« - примедба аутора), штаб 48. дивизије моли да се при комбиновању јединица има у виду и наша дивизија која се у борбама за ослобођење Македоније истакла и својим храбрим борацким саставом задала одлучне ударце окупатору. Борци 48. дивизије се надају да неће бити заборављени, а својом борбом ће доказати да су достојни синови македонског народа са високом свешћу и да ће водити борбу до потпуног уништења фашизма«.²⁹⁹⁾

Постоје многобројна писма и чланци припадника корпуса - бораца и старешина из којих се види како су они доживљавали и оцењивали учешће корпуса у завршним операцијама за ослобођење земље. Ради илустрације наведемо неке од њих:

Петко Василевски борац 1. чете 1. батаљона 2. македонске ударне бригаде, у свом напису »Наш дуг« каже:

»Наш народ нас је послао (мисли на Сремски фронт - примедба аутора) да бисмо се осветили вечно непријатељу, који је начинио пустош у селима и градовима наше драге домовине. Због многобројних жртава које је дао наш народ у дуготрајној борби против поробљивача, кренули смо са великом радошћу и љубављу да извршимо задатак који нам је поставио наш народ. Задатак, за који су пали најбољи синови Македоније. Он је тежак, али светао задатак. Нашом херојском борбом загарантовали смо слободу нашем народу и учврстили братство и јединство са другим братским народима нове Титове Југославије«.³⁰⁰⁾

299) Исто, к. 1362, док. 35/4.

300) Пуковник Боро Митровски: XV корпус на Сремскиот фронт, фељтон, лист »Нова Македонија«, 12-1^а-1975.

Такву испољену идеолошко-политичку свест, ентузијазам и патриотизам борачког и старешинског састава корпуса покушали су да пољуљају остаци антинародних и контрареволуционарних снага (припадници ВМРО, »Бали Комбтара« и други). Они су, паролама да ће борци изгинути на Сремском фронту у борби против врло јаких немачких оружаних снага и да се не иде на север, него на југ, у Егејску Македонију, настојали да изазову пометњу у редовима борачког састава и да отупе испољено одушевљење. У прилог овим паролама ишла је на руку и врло оштра зима (са температуром 15-20 степени испод нуле) и слаба одевеност већине бораца, због чега је било доста случајева побољевања на плућима и дисајним органима, па и смрзавања ногу и других делова тела. Поред тога, у неким јединицама се код појединаца појавио пегави тифус, а предстојало је и маршевање пешке до Враћа. Све то није остало без утицаја; било је и појединачних случајева дезертерства у 14. македонској и 7. албанској бригади и неким другим јединицама, нарочито код мобилисаних припадника који дотада нису учествовали у народноослободилачком рату и револуцији. У артиљеријском центру организоване су од једног броја непријатељски оријентисаних припадника и демонстрације, које су биле врло брзо онемогућене, а изазивачи и организатори су добили заслужене казне. Све то је било осуђено од већине борачког и старешинског кадра корпуса, који је захтевао да се такви појединци изведу пред народни суд.³⁰¹⁾

Убрзо после тога, појачаним идеолошко-политичким радом, испољена је још већа доследност јединица корпуса у остварењу заједничких циљева народа и народности Југославије у ослобођењу земље. Антинародна и контрареволуционарна делатност шачице издајника македонског народа и народности доживела је потпун пораз, као и у претходним периодима народноослободилачког рата и револуције. Уместо дезорганизовања редова јединица, ти покушаји антинародних елемената су још више збили редове припадника корпуса, који су одлучно тражили да се што пре крене на фронт ради извршења заједничког задатка са осталим народима Југославије.

301) АрхивВИИ, к. 35, док. 7-1/1, 1-12/1, 1-29/1; к. 236, док. 2-1/4, 2-2,3 и 4/4,5-3/4,5-6/4 5-10/4,5-12/4, 5-9/4,5-16/4 к. 238, док. 8-3/3; к. 239, док. 4/3.

Како је доживео и реаговао борацки и старешински састав ову непријатељску активност може се видети и из многобројних писама, од којих наводимо нека:

Припадник 15. корпуса В. Панговски у писму »Погрешно мисле« истиче:

»Данас има људи који мисле да је борба завршена. То су они који не мисле шире. Они говоре да је Македонија ослобођена и да за друго не треба да се интересујемо. Но, ако шире размислимо, морамо закључити да борба није завршена. Тачно је да је Македонија ослобођена, али не и цела наша домовина Демократска Федеративна Југославија и сви југословенски народи. Дужност је свих Македонаца да заједно са осталим народима ослободимо целу нашу домовину и нашу браћу са којима смо тесно повезани, јер је њихова судбина и наша судбина, јер без Демократске Федеративне Југославије не може постојати ни Македонија . . . Благодарени стварном братству и јединству свих народа Југославије, успели смо да нанесемо непријатељу смртоносне ударце, да га уништимо и да извојемо данашњу слободу.

Но, да не заборавимо ни то да је судбина југословенских народа тесно повезана са судбином свих слободољубивих народа света . . . те због тога, док се не постигне крајња победа над фашизмом, не можемо рећи да смо ми потпуно слободни. А сада, у одлучну борбу против непријатеља до његовог потпуног уништења.«

У том духу је и напис Цветана Никодинова Неделковског: »Кренули смо да извршимо задатак. Македонија је ослобођена . . . Но, не и цела Југославија. Због тога је Македонија одлучила да пошаље део своје војске на Сремски фронт . . . Најважнији задатак 15. корпуса је да заједно са јединицама братских народа истера окупатора и његове слуге из наше домовине. Други му је задатак да учврсти братство и јединство са свим народима Југославије. Македонска војска испуњава те задатке. . .«

Слично пишу и Панте Коцев из 2. чете 2. батаљона 2. бригаде, као и многи други борци и старешине 15. корпус

с а М2)

Према поменутој наредби Главног штаба Македоније од 6. децембра 1944. у састав 15. корпуса ушле су 42. и 48. ударна дивизија. У састав 42. дивизије су ушле 3, 14. и 16. македонска бригада, а у састав 48. дивизије 1. и 2. маке-

302) Боро Митровски, наведени фељтон у »Новој Македонији«.

донска и 7. албанска (тада називана шиптарска) бригада. Међутим, после кратког времена 7. албанска бригада је прешла у састав 42. дивизије, а у састав 48. дивизије дошла је 14. македонска бригада. У духу наређења Главног штаба Македоније, 18. децембра је 14. бригада добила назив Омладинска бригада »Димитар Влахов«, па су сви борци ове бригаде преко 22 године старости били прекомандовани у друге јединице. Бригаду су тада сачињавали борци од 17 до 20 година, а заједно са старешинским саставом просечна старост у бригади износила је око 20 година. Велики број новодошлих омладинаца дотада није учествовао у борбама, те је требало уложити посебан напор за њихово оспособљавање.³⁰³ За обе дивизије је предвиђена по једна артиљеријска бригада, чије се људство обучавало у артиљеријској бази бр. 8 у Скопљу. Та база је формирана 1. децембра 1944, а 10. јануара 1945. преименована је у артиљеријски наставни центар бр. 6. Њу је организовао Главни штаб Македоније ради обуке бораца и старешина артиљеријских јединица 15. корпуса. Прва и друга артиљеријска бригада формиране су 18. фебруара 1945. у Скопљу од људства које се обучавало у овом центру.³⁰⁴

Тако је коначан састав дивизија био следећи:

42. дивизија-3. и 16. македонска и 7. албанска бригада и Прва артиљеријска бригада. За команданта дивизије постављен је пуковник Миљивоје Грозданић, за политичког комесара пуковник Бено Русо Коки, за начелника штаба мајор Коста Јашмак;

48. дивизија - 1, 2. и 14. македонска бригада и Друга артиљеријска бригада. За команданта дивизије постављен је потпуковник Тихомир Милошевски Тичо, за политичког комесара потпуковник Боро Чаушев Странца, за начелника штаба капетан (нешто касније мајор) Дако Кундачина.

До почетка јануара 1945. године командант 15. корпуса био је Тихомир Милошевски, политички комесар Бено Русо, а начелник штаба Вујадин Поповић. Наредбом Главног штаба Македоније од 4. јануара,³⁰⁵ за команданта корпуса је постављен пуковник Алексо Демниевски, Бауман (шпански борац), за политичког комесара пуковник

303) Е. Тасковски и В. Картов: Четринаестта македонска младинска ударна бригада »Д. Влахов«, Скопје 1981, стр. 96 - 97.

304) Архив ВИИ, к. 21-А, док. 6-5/-2; Календар Главног одбора савеза бораца Македоније.

305) Архив ВИИ, к. 35, док. 7-1/1.

Вујадин Поповић, за в.д. начелника штаба мајор Владо Амповски, за начелника оперативног одела и у исто време ађутанта команданта корпуса поручник Боро Митровски, за начелника артиљерије корпуса мајор Боро Милевски, за начелника персоналног одељења капетан Боро Поцков (шпански борац), за команданта позадине корпуса капетан Илија Јашмак, за начелника обавештајног одељења Илија Цозев, за начелника санитета корпуса Италијан др Марио Педрони.

У састав корпуса, као што се види, укључене су 1, 2. и 3. македонска ударна бригада, које су се, као најстарије бригаде, прекаљене и са великим борбеним искуством, прославиле у дотадашњим суровим борбама против фашистичких окупатора и квислиншких снага. Оне су се истакле у борбама које су се водиле на живот и смрт у фебруарском походу са бугарским окупатором, затим у непријатељској пролећној офанзиви у источној, јужној и западној Македонији, а посебно у завршним операцијама за ослобођење Македоније, као и другим свакодневним борбама против немачких и бугарских трупа и јаким балистичких формација. И друге јединице у саставу корпуса имале су за собом борбеног искуства, јер су и оне учествовале у операцијама за коначно ослобођење Македоније, борећи се против снажне немачке групације ГАЕ, која се, углавном, повлачила преко Македоније. За младе и нове борце који су се добровољно пријавили да учествују у саставу корпуса или оне који су били мобилисани, организована је настава у трупном центру у Тетову.

Командни кадар у бригадама, батаљонима, четама и водовима и нижим јединицама и службама углавном су сачињавали прекаљени старији македонски борци и борци других народа Југославије са богатим борбеним искуством.

Бројно стање корпуса 21. јануара 1945. године (тада је корпус био пребачен у Срем) износио је 15.400 људи, од којих 126 жена. У ово бројно стање није урачунато људство 1. и 2. артиљеријске бригаде (оне су још увек биле у Македонији), као и људство које је касније упућивано из Македоније у Срем (односи се на борце и старешине) ради попуњавања јединица. Према једном податку, у Допунској бригади која је служила за поуну јединица у току борбе било је 4.000 људи. Поред тога, све до почетка пробоја Сремског фронта, па и у току операција за ослобођење земље, упућивани су поједини контингенти људства

из Македоније. Ако се наведеном броју дода и бројно стање две артиљеријске бригаде, свака по 1.250 људи, бројно стање корпуса кретало се између 24.000 и 25.000 људи, а можда и нешто више. Оваквим аналитичким путем дошло се до приближног бројног стања, будући да је документација штаба корпуса изгубљена после његовог расформирања након ослобођења Славонске Пожеге.³⁰⁶

Јединице корпуса биле су наоружане немачким, бугарским, енглеским, совјетским, италијанским и оружјем другог порекла. Због тога је Главни штаб Македоније наредио да се оружје унифицира по дивизијама. У међувремену је постигнута сагласност са совјетском војном мисијом при Врховном штабу НОВ и ПОЈ да се у Криву Паланку пошаље из Софије комплетно совјетско наоружање за једну дивизију.

Врховни штаб је, стимувези, 1. јануара наредио Главном штабу Македоније да се 42. ударна дивизија наоружа совјетским оружјем, које је стигло у Криву Паланку, а да се 48. ударна дивизија наоружа бугарским или немачким оружјем. Међутим, у даљим разговорима са совјетском војном мисијом постигнута је сагласност да се све јединице 15. корпуса наоружају комплетним совјетским пешадијским, артиљеријским и другим оружјем и опремом, па је совјетско оружје из Криве Паланке камионима враћено у Софију, одакле је заједно са осталим количинама артиљеријског, пешадијског и другог оружја транспортовано за Земун и предато 15. корпусу.³⁰⁷

Имајући у виду предстојеће операције у сремској равници и даље, Главни штаб Македоније наредио је да се у Скопљу организује официрски курс за више војне руководиоце (команданте и заменике команданата бригада и батаљона). Курсом је непосредно руководио Главни штаб, који је сачинио и програм и план наставе. Он је почео 1. децембра 1944, а похађали су га поменути руководиоци свих бригада и батаљона. Програмом су биле предвиђене тактичке радње у разним условима вођења борбе (дању, ноћу, на равничастом земљишту, при савлађивању мањих река, у шуми итд.).

306) Архив ВИИ, к. 35, док. 5/2-2, 7-1/1, 1-30, 31, 32/1, 3-26/15 к. 238, док. 8-2/3, 8-3/3, 8-4/3, 8-5/3, 8-7/3, 8-9/3; к. 1316, док. 1-11/II; к. 1365, док. 32/7.

307) Архив ВИИ, к. 35, док. 7-1/1, 7-2/1, 7-4/1, 1-22/1, 1-30, 31, 32/1, 1-42/1; к. 238, док. 8-2/3.

Поред тога, наређено је штабу 15. корпуса да организује трупни официрски курс за командире чета и водова, ради оспособљавања овог кадра за предстојеће борбе на Сремском фронту. Курс је почео 10. децембра и трајао је 21 дан. Настава се одвијала према припремљеном плану и програму, тематски сличном оном за виши официрски курс. Са борачким саставом јединица, које нису биле ангажоване у чишћењу терена од одметнутих балиста и четника, изводила се, исто тако, војничка и политичка настава прилагођена предстојећим тактичким радњама.³⁰⁸

На курсевима се радило интензивно и са пуном одговорношћу, јер су полазници били свесни предстојећих задатака у друкчијим и сложенијим борбеним условима (на равничастом земљишту и у другим околностима). Курсеви су, у оквиру предвиђеног времена постигли намену и помогли старешинском кадру да допуне борбена искуства новим сазнањима.

УЧЕШЋЕ ЈЕДИНИЦА 15. КОРПУСА У ЧИШЋЕЊУ ТЕРЕНА ОД ОДМЕТНИЧКИХ БАЛИСТИЧКИХ И ЧЕТНИЧКИХ ГРУПА

Македонија је већ била ослобођена, али су се у планинама и планинским селима Скопске црне горе, Карадага и у рејонима Тетова, Гостивара, Кичева, Дебра и Струге кретале доста јаке и добро наоружане одметнуте балистичке групе, које су сачињавали најокорелији и у крвљу>огрезли припадници »Бали Комбтара«. Поред тога, у овим рејонима је остало и доста неприкупљеног оружја, што је представљало опасност за безбедан и миран живот и рад тек ослобођеног становништва и привредних и других важних објеката, као и органа народне власти на поменутих територијама. Поред балистичких, понегде су се кретале и четничке групе Драже Михаиловића из јужне Србије и Македоније, најчешће са намером да се на неки начин пребаце на грчку територију и прикључе Енглезима.

Због тога је македонско војно-политичко руководство било принуђено да, у периоду реорганизације јединица и организовања друштвено-политичког и економског живота земље, одваја оперативне јединице и јединице КНОЈ-а ради ликвидирања непријатељских остатака, међу њима и њихових истакнутих вођа (као што су били Џемо,

³⁰⁸) Архив ВИИ, к. 21-А, док. 6/5-2; к. 232, док. 15/2, 3-58/3; к. 233, док. 3-3/8; к. 1362, док. 29/2 и 33/2.

Мефаил и други), и онемогућавања акција ових контрареволюционарних снага. А те снаге нису биле мале, нити за потцењивање. У документацији се износе доста високе цифре балиста и мањи број четника. Тако, на пример, у документу од 23. децембра 1944. године се износи да су ове одметнуте снаге бројале само на Скопској Црној Гори око 3.000 људи, а у документу од 21. децембра се појављује само код Гњилана цифра од око 2.000 балиста.³⁰⁹ Доста балиста је било и у осталим од наведених рејона. Те снаге су почеле да нападају јединице НОВ Македоније и да отежавају или онемогућавају рад органа народне власти.

Скоро све дивизије и јединице КНОЈ-а НОВ Македоније учествовале су у овом важном задатку. Тако је 49. дивизија била ангажована на подручју Битоља, Струге и Дебра; Кумановска дивизија и једна бригада 42. дивизије у новембру на Скопској црној гори; 48. дивизија на подручју Гостивара и Суве горе; 41. и 42. дивизија у децембру на Скопској црној гори и Карадагу и између Прешева - Гњилана - Урошевца и Качаника.

Ово ангажовање захтевало је додатне напоре јединица 15. корпуса у време када се вршилареорганизација, попуна и војно-политичка припрема људства за предстојеће пребацивање у Срем и извођење борбених дејстава. У борбама против одметника јединице су имале и осетне губитке у мртвима и рањенима.

Изложићемо само неке акције јединица 15. корпуса и других јединица на подручју 15. корпуса. У овим акцијама оцртавају се две етапе: прва у току новембра и прве две декаде децембра и друга до поласка јединица 15. корпуса у Срем.

Штаб 15. корпуса издао је 19. новембра заповест 41. и 48. дивизији да предузму чишћење територије од разбијених балистичких група које су се кретале шумама и планинским селима и да предузму акцију прикупљања још неприкупљеног оружја у кичевском и гостиварском срезу.³¹⁰

У то време 48. дивизија се налазила на подручју Гостивара, а 41. дивизија је била размештена на подручју Кичева. Према заповести штаба 41. дивизије, 2. 10. и 11. македонска бригада имале су задатак да поседну положаје код с. Зајаса (једно од најјачих балистичких упоришта у

309) Архив ВИИ, к. 231, док. 11/2; к. 1308, док. 10/2.

310) Архив ВИИ, к. 232, док. 6/2, 3-29/3, 3-30/3; к. 233, док. 2/8.

другом светском рату) и обезбеде миран живот и рад становништва и функционисање органа народне власти. Бригаде су добиле и задатак да у кичевском базену ликвидирају одметнике, балистичке групе, продуже са прикупљањем оружја од становништва и да од заробљених балиста формирају радне батаљоне.³¹¹⁾

Штаб 48. дивизије наредио је 1. и 15. бригади да у својим рејонима продуже са прикупљањем оружја и муниције у селима како би се обезбедио миран живот и рад становништва. Поред тога, наређено им је да на својим територијама прикупе сва лица за која се сматра да су била у балистичким формацијама. У оквиру ових задатака 1. бригади је наређено да предузме енергичне мере чишћења територије између Маврова и с. Речишта од одметнутих балистичких група и да прикупи оружје. У међувремену (29. XI), наређено је 4. албанској бригади да се припреми за марш из с. Чеграна (код Гостивара) за Тетово, где ће се ставити под команду 16. корпуса НОВЈ.

Према извештају штаба 15. бригаде од 24. XI, у логору у Гостивару, који је обезбеђивала ова бригада, било је 736 балиста. Један број упућен је у кичевски логор.³¹²⁾

Извршавајући постављене задатке, јединице 1. бригаде су од 25. до 30. новембра разоружале балиете у селима гостиварског и мавровског краја: Калиште, Ђурђевиште, Ломнице, Маврово, Врапчиште, Врбен и Нистрово и при томе заробиле 63 балиста. Према извештају од 30. новембра, у логору 1. бригаде налазило се 32 балиста, а 48. дивизији је упућено 214 заплених пушака, док је 265 пушака задржано у бригади.

На Сувој гори (између Скопља и Тетова), у склопу акције чишћења, 6. македонска бригада 48. дивизије водила је 24. и 25. новембра врло тешке борбе против одметнутих балистичких снага. У овом периоду балистичке групе су напале електричну централу Вруток (код извора р. Вардара), али нису успеле да оштете централу због брзе интервенције јединица 1. бригаде.³¹³⁾

Главни штаб Македоније наредио је 24. XI штабу 16. корпуса да Кумановска дивизија и једна бригада 42. дивизије очисте од балиста Скопску црну гору, 3. македонска

311) Исто.

312) Архив ВИИ, к. 1362, док. 4/2, 13/2, 17/2, 19/2, 24/2, 25/2, 28/3; к. 1363, до. 25/1.

313) Архив ВИИ, к. 1366, док. 2/4,4/4 и 9/4; к. 232, док. 3-40/3, 3-41/3; к. 1362, док. 27/4, 37/4 и 3/5.

бригада да остане у рејону рудника Радуша, 14. бригада 42. дивизије са главним снагама поседне Качаник, а саједним батаљоном Урошевац, и да се на тај начин обезбеди комуникација Скопље - Качаник - Урошевац и мир и ред у том подручју. Наредио је да офанзивна дејства отпочну 27. новембра.³¹⁴

Штаб Кумановске дивизије наредио је још 18. новембра 17. македонској бригади да упути један батаљон у Прешево ради обезбеђења тог краја од балистичких напада, јер се ценило да постоји група од око 400 балиста који се крећу околним селима. Извршавајући наређење Главног штаба Македоније од 24. новембра, Кумановска дивизија је чистила терен од балиста на Скопској црној гори и прикупљала оружје од становника тих села. Њене бригаде су најпре учествовале у акцијама између Прешева и Бујановца (њена 18. бригада 29. новембра водила је доста тешке борбе са балистима код с. Паејана, с. Влаштице, с. Зегре, с. Липовице, Мучибабе, с. Децпе), азатим до 1. децембра на Скопској црној гори и Карадагу. У овим акцијама било је обостраних губитака; само 29. новембра бригада је имала 22 рањена. Међутим, балисти су у тешким ситуацијама измицали у дубину шума ових планина. После расформирања Кумановске дивизије на то подручје су упућене јединице 15. корпуса.³¹⁵

Након извршеног задатка у рејону Кичева, 41. дивизија, са 8, 12. и 17. бригадом, пребачена је на територију Косова. Штаб дивизије је 14. децембра наредио бригадама да се разместе у Урошевцу, Качанику и Гњилану. Штаб 41. дивизије је предузео мере за координирање дејстава са косовско - метохијским јединицама. У току 18. и 19. децембра 17. бригада је водила доста тешке борбе у рејону Гњилана са око 2.000 балиста и четника, а затим продужила да чисти терен. У међувремену је штаб 41. дивизије наредио 17. бригади да појача будностокомагацина исхране у Гњиланима,³¹⁶ јер су дражићевци покушали да убаце отров у храну.

Пошто су на Скопској црној гори и Карадагу (на подручју између Бујановца - Прешева - Качаника - Урошевца и Гњилана) остале још увек доста јаке балистичке снаге

314) Архив ВИИ, к. 234, док. 17-11/1.

315) Архив ВИИ, к. 232, док. 30-50 и 51/3; к. 233, док. 35/7, 38/7, 39/7, 1/8; к. 1310, док. 11/5; к. 1428, док. 10/3.

316) Архив ВИИ, к. 233, док. 8/8; к. 1310, док. 10/2, 12/2, 13/2, 15/2, 12/5, 13/5; к. 232, док. 3-111/3 и 3-112/3.

(ценило се да их је било око 3.000) и нешто четника, одлучено је да се тамо групишу крупније јединице НОВЈ. Овим је почела друга етапа чишћења терена и прикупљања оружја.

С тим циљем је Главни штаб Македоније издао 23. децембра наредбу штабу 15. корпуса да са 42. дивизијом и 41. дивизијом (која је привремено стављена под његову команду) предузме чишћење и уништење одметнутих балиста заједно са коеовско-метохијским јединицама (договорено је координирање дејстава са Оперативним штабом за Косово и Метохију) у рејону Прешева, Бујановца и Гњилана. На тражење руководства Косова и Метохије, Главни штаб Македоније је наредио 41. дивизији да заједно са косовско-метохијским јединицама приступи³¹⁷ чишћењу подручја Качаника, Урошевца и Гњилана.

Штаб 15. корпуса је истог дана (23. XII) наредио 42. дивизији (под њену команду је стављена и 4. албанска бригада) да изврши покрет у рејон Бујановца и очисти то подручје од ових група, с тим да у с. Трновац пошаље јаче снаге, јер су балисти овладали селом. Десно од 42. дивизије наступале су јединице 41. дивизије са истим задатком.

Граница између 42. и 41. дивизије била је с Подградње - с. Глоговце - с. Веривојце. Превијалиште 41. дивизије било је у Гњиланима, а 42. дивизије у Бујановцу. Наређено је да се заробљени балисти шаљу у логоре у Бујановцу и Гњиланима.

Поред тога, јединицама је дато и упутство за прикупљање оружја и муниције од становништва.

Јединице су одмах кренуле на извршење задатака, тако да је 4. албанска бригада до 25. децембра избила на линију: с. Муховац, с. Карачево.

Истога дана (23. XII) Главни штаб Македоније дао је податке о појачаној активности одметнутих балиста на комуникацији Гњилане-Бујановац. Пошто је 41. дивизија добила задатак од Штаба 15. корпуса, одмах је известила Оперативни штаб Косова и Метохије да ће њене јединице дејствовати на простору Качаник - Урошевац - Гњилане координирано са осталим јединицама. С друге стране је Оперативни штаб Косова и Метохије обавестио штаб 41. дивизије о задацима потчињених јединица у рејонима њихових дејстава, ради координирања дејстава.

³¹⁷ ЗпТХрхив вии, к. 232, док. 10/2, 11/2, 13/2, 14/2 и 3-102 и 103/3; к. 231, док. 11/2.

Штаб 41. дивизије издао је 25. децембра заповест 8,12. и 17. македонској и 5. косовско-метохијској бригади да очисте подручје Гњилана (села Добрчане, Петровце, Одевце, Огоште, Стража, Драгоманце и др.) од балистичких и дражићевских група. Наредног дана штаб дивизије је известио Команду места Гњилана да ће његове јединице 28. и 29. децембра извршити блокаду Гњилана и увести полицијски час ради провере сумњивих лица. Пошто је извршена провера, штаб дивизије је 28. XII известио команду места да се скида блокада града и да се одобрава слободно кретање становништва.³¹⁸

Јединице 42. дивизије су до 27. децембра избиле на линију: с. Костадинце - с. Огоште - с. Седлар - с. Трибавце - с. Зарбинце не наишавши на отпор непријатеља. Јединице 41. дивизије, одбивши напад балиста који су намеравали да нападну Гњилане, продужиле су да чисте терен према постављеном задатку.

Тада се 17. македонска бригада пребацила из Урошевца у Гњилане и блокирала села Бурник, Гатње, Семоња и Изнанце, чиме се живот у Гњилану почео нормализовати. Један батал>он ове бригаде је одбачен од јаких балистичких снага на сектору с. Огоште - Помочка - Глава - Веља Глава, претрпевши губитке од 10 мртвих, преко 20 рањених и 6 заробљених бораца. Међутим, око 27. децембра бригада је открила одметнике у селима Макреш, Бостање и другим. У међувремену је 2. батаљон водио код с. Десивојца (Скопска црна гора) тешку ноћну борбу са балистима и уз осетне губитке повукао се са поседнутих положаја. У току наредне ноћи по два батаљона 8. и 17. македонске бригаде били су изненада нападнути од врло јаких балистичких снага у рејону с. Врућица и с. Огушта (близу Гњилана). Познајући добро терен, балисти су успели да се забабе иза леђа нашим јединицама. После тешке ноћне борбе батаљони су се повукли за Гњилане.

После повлачења, јединице 17. македонске бригаде, делови 8. македонске и један батаљон 5. косовско-метохијске бригаде били су нападнути у Гњиланима од око 1.800 балиста и нешто четника који су успели да овладају делом града. После трочаеовних уличних борби балисти су протерани из града. У току гоњења очишћена су и села

318) Заповест штаба 15. корпуса, Архив ВИИ, к. 232, док. 13-2/2; к. 233, док. 19-1 и 2/8; к. 1308, док. 18/1, 19/1, 20/1, 21/1, 22/1, 23/1, 24/1, 27/1, 32/1, 16/2; к. 1309, док. 1/1.

Малишево и Шиловце. У току наредних дана балисти су у појединим селима гњиланског среза успоставили своју власт. Непријатељ је у овим борбама имао око 120 мртвих и рањених, а наши губици су износили 9 мртвих и 21 рањен.

Према прикупљеним подацима, на овој територији је дејствовала балистичка бригада од око 600 људи, као регуларна јединица, која је по потреби мобилисала онолико људи колико је имала оружја. Међу њима је било 19 четника Драже Михаиловића и три њихова официра.

У борбама на подручју Гњилана и Бујановца јединице 41. дивизије заплениле су око 450 пушака, 6 пушкомитралеза и другу ратну опрему и нанеле балистима озбиљне губитке. И јединице НОВ Македоније су претрпеле осетне губитке.^{319†}

За то време 12. македонска бригада налазила се у региону Качаника, где је вршила прикупљање оружја од становништва и обезбеђивала пругу и пут Скопље - Качаник. Бригада је 18. децембра извршила блокаду Качаника и села: Руњево, Крива Њива, Никовце, Боб, Ковачевац и Бичевац. При томе је прикупила извесну количину оружја и муниције од мештана.

После тога 12. бригада је пребачена у Гњилане. Она је 27. децембра извршила блокаду и претрес у селима Добрачане, Петровце и Томанце, где је прикупила нешто оружја, а потом продужила да чисти терен од балиста на Скопској црној гори, заједно са 5. косовско-метохијском бригадом.^{320*}

С обзиром на постојећу ситуацију, штаб 15. корпуса издао је 27. децембра заповест и јединицама поставио следеће задатке:

41. дивизија енергично да продужи чишћење терена, настојећи да са 12. и 17. бригадом што пре избије на линију: Туђево - Ваганеш - Криљево - Маровце (између Гњилана и Бујановца) и да зону дејства шири десно до Криве реке (код Бујановца), захватајући села Мешина и Туђевоци, а лево према ситуацији, успостављајући и везу са косовско-метохијским јединицама које дејствују према Маровцу; десно да одржава везу и координира дејства са јединицама 42. дивизије. До 29. децембра јединице 41. дивизије

319) Архив ВИИ, к. 232, док. 14-2 и 3/2 3-100/3, 3-101/3, 3-104/3, 3-111/3, 3-112/3; к. 233, док. 20/8; 24/8; к. 1308, док. 4/2, 7/2, 11/2, 12/2, 13/2, 14/2, 18/2 и 19/2.

320) Архив ВИИ, к. 1308, док. 6/2, 20/2, 21/2; к. 1310, док. 2/1, 4/1.

да избију на линију села: Мешина - Стрезовце - Лештар и да обезбеде лево крило 42. дивизије које је било нешто истуреније у односу на 41. дивизију; после избијања на ову линију, једну бригаду да задржи на простору с. Ваганеш - с. Стрезовце, с Криљево, а једну бригаду у селима Бостане, Јасеновик, Трнићевце;

42. дивизија да очисти села на достигнутој просторији и што пре избије на линију села Драгобужда, Трпена, Жура, Маровци, Шајић, Глинце (Скопска црна гора), и то 4. албанска бригада да захвати села Зарбинци, Прибавци, Седлар, Драгобужда, а 16. бригада да наступа основним правцем с. Огоште - Китка (триг. 1154), с. Маровци, Мушика. Лево да дејствује Пршевска албанска бригада, која ће одржавати лево везу са јединицама 41. дивизије. После тога 42. дивизија да остави једну бригаду у с. Десивојце, Велџа Глава и једну бригаду у селима Огоште, Костадинце, Дажденце, а да се 4. албанска бригада повуче на простор с. Г. и Д. Шипашица - с. Колалеч.

Наређено је да све јединице прикуле оружје од становништва на одређеним подручјима.³²¹⁾

Овим дејствима је штаб 15. корпуса имао за циљ да дефинитивно, еа расположивим снагама и са косовско-метохијским јединицама, очисти територију између Гњилана и Бујановца и Скопску црну гору од доста јаких одметничких балистичких снага и нешто четника.

У духу заповести штаба корпуса, штаб 41. дивизије је 28. децембра наредио 12. и 17. македонској и 5. косовско-метохијској бригади да продуже чишћење терена од одметничких балистичких и четничких група и разоружавање становништва у одређеним рејонима дејства и одреди је поступак према породицама одметнутих балиста и четника. Ради што успешнијег извршења задатка, штаб дивизије је наредног дана пребацио и 8. македонску бригаду из Урошевца у Гњилане.

Од 28. до 31. децембра 17. македонска бригада прошла је кроз села Д. и Г. Макреш и Драгановце и успоставила везу са 12. македонском и 5. косовско-метохијском бригадом, откривши 500-600 балиста. У току 30 децембра бригада је водила борбу са балистима код махале Ваковце и махале Врањевић, а наредног дана заједно са 5. косовско-метохијском бригадом ушла у с. Моровце.³²²⁾

321) Архив ВИИ, к. 232, док. 14-2/2; к. 1308, док. 27/1.

322) Архив ВИИ, к. 1308, док. 29/1, 22/2, 23/2, 24/2, 25/2, 26/2; к. 1309, док. 2/1, 3/1.

За то време 12. македонска бригада у свом наступању ухапсила је један број сумњивих лица и пришла њиховом саслушавању како би открила активне балисте. Пета косовско-метохијска бригада водила је борбу са балистима на свом правцу наступања. На дан 31. децембра 12. бригада је прошла кроз села Стрезовце, Крлево и Ваганеш и прикупила доста оружја и муниције, упутивши своја два батаљона у с. Моравце, где су се повезала са 5. косовско-метохијском бригадом. Становништво ових села било је побегло из њих, а када је бригада ушла у села почело је да се враћа евојим кућама. Након тога бригада је продужила да прикупља оружје.^{323,}

Јединице 42. дивизије су, према добијеној заповести од штаба 15. корпуса, почеле у одређено време да наступају преко Скопске црне горе. Њена 16. македонска бригада водила је 31. децембра доста тешке борбе код с. Жмуја и Гминце са балистима. При томе је заробила око 500 балиста, од којих је 300 пуштено кућама, а око 200 је добровољно пришло са оружјем у састав 4. албанске бригаде. При томе је бригада запленила око 450 пушака (не рачунајући оружје оних који су пришли 4. албанској бригади), 19 пушкомитраљеза, 3 митраљеза, 2 минобацача, 4 аутомата, 1 топ и велику количину муниције. У овим борбама балисти су имали 45 погинулих, број рањених није утврђен, а бригада 3 мртва и 4 рањена борца.³²⁴⁾

До 29. децембра 4. албанска бригада, чистећи терен, запленила је 7 митраљеза и велики број пушака (тачан број није утврђен).

Штаб 15. корпуса је 29. децембра наредио да се, после избијања јединица 41. и 42. дивизије на одређене им просторије према претходној заповести, 42. дивизија повуче из даљих акција чишћења терена ради попуне и припреме за покрет у Срем, и то: 16. македонска ударна бригада у Куманово; 3. македонска ударна бригада у Бујановац; 4. албанска ударна бригада у Прешево, а да се 14. македонска ударна бригада из Ханријева (сада Ђорче Петров) са једним батаљоном пребаци у Качаник, а са осталим снагама у Урошевац.³²⁵⁾

Пошто су јединице 15. корпуса повучене, чишћење територије и прикупљање оружја од становништва про-

323) Архив ВИИ, к. 1310, док. 6/1, 7/1.

324) Архив ВИИ, к. 232, док. 14/2; к. 233, док. 24/8.

325) Архив ВИИ, к. 232, док. 14-2 и 3/2; к. 233, док. 24/8.

дужиле су јединице 8. дивизије КНОЈ-аи друге оперативне јединице Главног штаба Македоније. Ово чишћење терена је трајало доста дуго, све до 1946. године, док нису били ликвидирани и последњи остаци балистичких група, на челу са Џемом и Мефаилом.

Тако су јединице 15. ударног корпуса и после ослобођења Македоније, све до свог поласка у Срем, биле врло активно ангажоване у борби са доета јаким одметнутим балистичким снагама и четницима. У исто време корпус је вршио војно-политичке припреме, реорганизацију и др. Све то захтевало је од борачког и старешинског састава огромне напоре, јер је без одмора одмах после жестоких свакодневних борби у завршним операцијама за ослобођење Македоније, приступио чишћењу терена од одметничких банди и припремама за Срем. Но, свесни задатка који их је очекивао, борци и старешине нису жалили труда да се што боље припреме и одговре својој патриотској дужности.